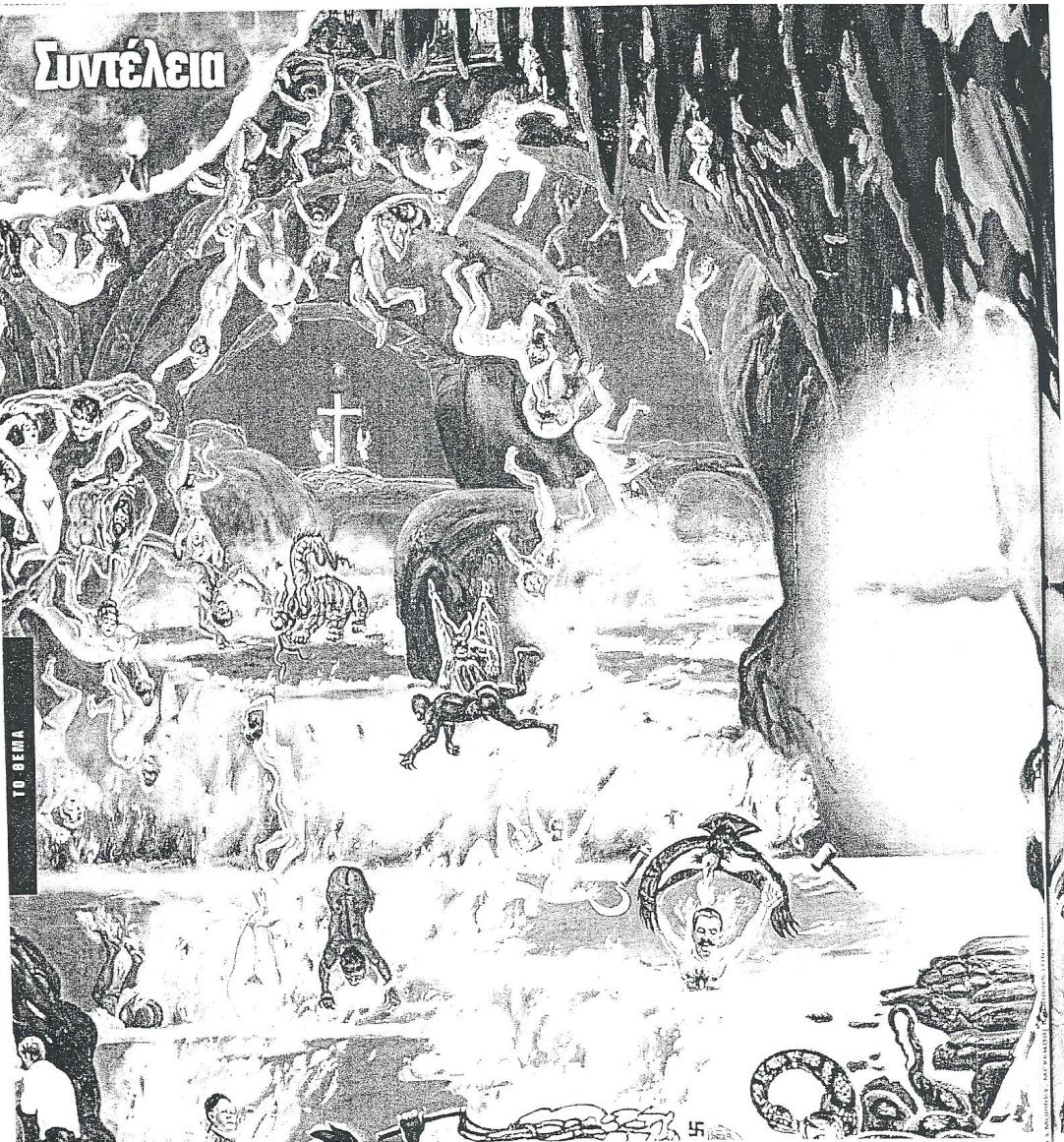

Συντέλεια

ΣΥΝΤΕΛΕΙΑ

Η ΑΛΛΗ ΟΨΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Η επόμενη μέρα της συντέλειας θα εξαλείψει τις αδικίες της κοινωνικής πραγματικότητας. Αυτό υποστηρίζουν τα χιλιαστικά κινήματα της Ευρώπης. Πώς εκφράζεται η χιλιαστική αντίληψη σε πολιτικό αλλά και θρησκευτικό επίπεδο μέσα στους αιώνες; Το μέλλον εισβάλλει στην ιστορία και η αξίωση ισχύος κάποιων ομάδων αποκτά ένα νέο ιδεολογικό όπλο: το φόβοπτρο της συντέλειας.

του Μανώλα Βαρδή, Θεολόγου

Τ 4/1999

Η χιλιστική αντίληψη

Η ιδέα της συντέλειας, πέρα απ' οτιδήποτε άλλο, είχε μέσα στην ιστορία μια σαφώς επαναστατική διάσταση. Το προσδοκώμενο τέλος του κόσμου αποτελούσε πάντοτε για τον χριστιανό άνθρωπο ένα ιδεολογικό όπλο στον αγώνα του ενάντια στην κατεστημένη εξουσία. Έτσι, όλοι οσοι αισθάνονταν απόκληροι και αδικημένοι από το υπάρχον κοινωνικό σύστημα ήταν φυσικό να εύχονταν την ολοκληρωτική κατάλυση του. Οι ίδιοι δεν είχαν τίποτα στον κόσμο αυτό: ούτε πλούτο, ούτε δύναμη, ούτε εξουσία. Τι τους απασχολούσε, λοιπόν, αν είχε φτάσει το τέλος; Αντίθετα, πολλοί προσέβλεπαν σε αυτό με ελπίδα, αλλά και κάποιο σχαρεκακία. Η φωτιά που θα έπεφτε από τον ουρανό, οι σεισμοί και οι καταποντισμοί που θα ρίμαζαν τη γη, η τρομερή φωνή του Κριτή που θα δίκαζε τους αμφτωλούς και τους καταπιεστές, φάνταζε στα μάτια τους σαν λύτρωση και αναψυχή: ήταν ο μοναδικός τρόπος για «να πάρουν το αίμα τους πάσω». Σε φιλόσοφικό και θρησκευτικό επίπεδο, ο τάσος αυτής εκφράστηκε μέσα από χιλιστικού τύπου δοξασίες, δημούργησε ουτοπικά οράματα και θεωρίες περί Αντίχριστου. Σε πολιτικό και πρακτικό επίπεδο, ο πυρετός της συντέλειας είχε αποτέλεσμα μια συμπεριφορά αντι-νομική και αναρχική. Όταν η Έσκαπτη Κρίση, η Δευτέρα Παρουσία και το επερχόμενο Βασίλειο του Θεού κατακυριεύσουν την ατομική ή συλλογική συνείδηση, τότε λύνονται όλοι οι κρίκοι που την εγκλωβίζουν σε σταθερούς σχηματισμούς και πράγματα επίγεια. Το μέλλον εισβάλλει στην ιστορία και η αξιώση ισχύος κάποιων ομάδων αποκτά ένα νέο ιδεολογικό όπλο: το φόβητρο της συντέλειας.

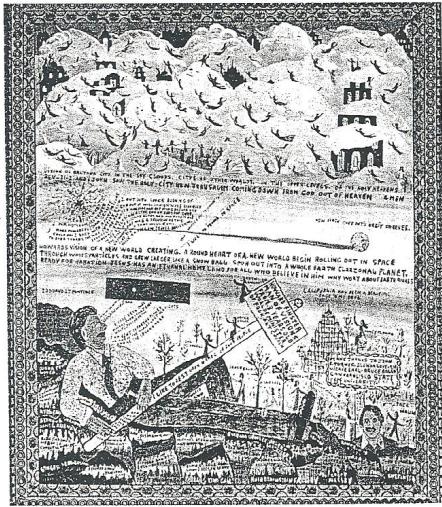
Η ιστορία των χιλιστικών κινήσεων

I. Η ιδέα της συντέλειας του κόσμου και της τελικής νίκης του Θεού μέσα στην ιστορία καλλιεργήθηκε για πρώτη φορά στο πλαίσιο του Ιουδαϊσμού. Στην ιουδαϊκή αποκαλυπτική γραμματεία θέλεται τον Θεό να τιμωρεί ανελέπτη την ολοένα διογκώνουντα αποστασία και ασέβεια του Ισραηλιτικού λαού (*Ιωβηλαία*, 23.22.24). Πλαράδοξα φανόμενα, «σπηλεία και τέρατα» εμφανίζονται στον ουρανό και τη γη ως προανάκρουσμα της βασιλείας του Μεσσία (Δ' *Έσδρας* 5.1-13). Ο προφήτης Δανιήλ περιγράφει με

ζοφερά χρώματα μια κατάσταση ολοκληρωτικής ερήμωσης και αφανίσιμου (9.1-27), ενώ το βιβλίο της Αποκάλυψης περιγράφει την αποδέσμευση του Σατανά, τον ολοκληρωτικό πόλεμο των σκοτεινών δυνάμεων εναντίον των αγίων του Θεού και την οριστική ήττα του κακού πριν από την τελική κρίση (κεφ. 20).

II. Στα χρόνια μετά τους Αποστόλους, σε χριστιανικό πλέον έδιφρος, αναπτύσσεται ένας τύπος χιλισμού που ζητεί να περιγράψει τη Βασιλεία του Θεού με κοσμικούς όρους (Παπίας Ιεραπόλεως, Φρυγίας, Ιουστίνος, Ειρηναίος Λουγδούνων, Τερτυλίανός, Λακτάντιος). Μάλιστα, στο ίδιος ο ιερός Αγιουστίνος, στο 20ο βιβλίο της *Πολιτείας του Θεού* (De civitate Dei), μάς δίνει πληροφορίες για την έλευση του Αντίχριστου και μας διαφωτίζει για τη πώς οι ιδέες περί συντέλειας του κόσμου υποστέζονται με συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα (πτώση Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας).

III. Από τον 11ο αιώνα και μετά, οι αρχαίες προφητείες για τις έσχατες ημέρες αποκτούν εκρηκτική δύναμη σε αστικές, ιδιαίτερα, περιοχές της Ευρώπης, με έντονο υπερπληθυσμό. Αρχίζει να διαμορφώνεται μια εσχατολογία των «απόκληρων» ανθρώπων, των ζεριζωμένων από τους πατροπαράδοτους κοινωνικούς δεσμούς της αγροτικής υπαίθρου και ριγμένων στο απρόσωπο καθεστώς των πρώτων βιομηχανικών και εμπορικών πόλεων. Αυτοί οι ραύρες (φωνοί) θα επανδρώσουν τις δύο πρώτες σταυροφορίες (το 1906 και το 1146), ορφανιτζόμενοι το μεσαιανικό βασίλειο με επίκεντρο την Ιερουσαλήμ. Οι ίδιοι θα δουν στο πρόσωπο του Καρλομάγνου τον εσχατολογικό νικητή του Σατανά, θα ερμηνεύσουν την πανούκλα των ετών 1348-9 ως τιμωρία των έσχατων ημερών και θα απαντήσουν σε αυτήν με το κίνημα των μαστιγούμενων. Κατά τη διάρκεια του 13ου αιώνα, εμφανίζεται η νέα εσχατολογική άποψη του Ιωάκειμ της Φιόρας (Ιωάκημ de Fiore 1145-1202), ο οποίος με αριθμητικούς υπολογισμούς, προσδιόριζε το τέλος του κόσμου και θεωρούσε ότι ο Αντίχριστος θα είναι κάποιος κοσμικός βασιλιάς, που θα τιμωρήσει τη διεφθαρμένη Εκκλησία μέχρι την έλευση της «εποχής του Πνεύματος». Την ίδια περίοδο, οι Αριθτές, οπαδοί του λέκτορα στο πανεπιστήμιο των Παρι-

Το θόραμα μιας καλύτερης «ουράνιας» κοινωνίας τροφοδοτούσε την επαναστατικά κινήματα όλων των εποχών.

σίων, Αμφρύ τού Μπεν, ταύτιζαν την εποχή τους με την εποχή του Αγίου Πνεύματος, που θα κρατούσε μέχρι τη συντέλεια του κόδου. Έπειτα από ένα πλήθος «μεσαιανικών συμφορών», τα πάντα θα καταστρέφονταν, παρεκτός ενός «σεσωσμένου υπολειμματος».

Η πιθανή των κιλιαστικών αυτών κινήσεων τόνιζε την απόλυτη παραίτηση από τον πλούτο και την εξουσία και εκφραζόταν μέσα από τα αντιεκκλησιαστικά κτηρύγματα «φτώχειας» των Καθαρών και Βαλδιών αιρετικών. Οι απλοί άνθρωποι του λαού υποστήριζαν ότι όλοι οι πλούσιοι έχουν διαφθαρεί από την πλεονεξία, και γι' αυτό σύντομα θα αφανιστούν. Η δάκτυλη σε όλη την Ευρώπη αίρεται του «Ελευθέρου Πνεύματος» αναμέιγνυνται τον κιλιασμό με τον πρωτογονισμό: στη λατρεία του Αδάμ, που καλλιεργούνται οι αίρεση, αναδημιουργήθηκε ο χαμένος παράδεισος και επιβεβαιώθηκε η έλευση της κιλιετούς Βασιλείας του Θεού. Με την εξέγερση των χωρικών της Αγγλίας, στα 1381, προβάλλεται το αίτημα της ισοτητας μέσα στη Βασιλεία και η έσκαπτη κρίσις θέωρεται πλέον ημέρα εκδίκησης των φωτωχών. Οι καταπιεσμένοι του Λογδίνου και της υπαίθρου βλέπουν τον Αντίχριστο στα πρόσωπα των «σκληρών αρχόντων». Ένα άλλο κιλιαστικό κίνημα, αυτό των Θαβωριτών, στη Βοημία, οικοδομήθηκε πάνω στον αντιπαπικό και αντιεκκλησιαστικό αγώνα μορφών, όπως ο Ιωάννης Ουίκλιφ (Wyclif, 1324-1384) και ο Ιωάννης Χούς (Hus, 1373-1416): για τους Θαβωρίτες το μεσσιανικό συμπόδιο θα γινόταν στα όρη τους, ο Χριστός θα αναλάμβανε θασιλιάς,

Λεξικό

Joachim de Fiore (1131-1201) Ιταλός μοναχός και προφήτης, ο οποίος, επερεάστηκε από την Αποκάλυψη του Ιωάννη της διαμόρφωση μιας θεωρίας, που έμεινε γνωστή ως «Αιώνιο Εναγγέλιο». Σύμφωνα με αυτήν, πρόκειται να έλθει μια νέα εποχή για την ανθρωπότητα, στην οποία θα βασιλεύσει το Αγιό Πνεύμα. Ωστόσο, θα προρηγηθεί η εμφάνιση του Αντίχριστου και η συντέλεια. Τελικά, οι δινάμεις του κακού θα νικήθουν από μια ομάδα αγίων Βενεδικτίνων και Φραγκισκανών μοναχών. Οι οπαδοί του Ιωακείου προσδίκησαν τη συντέλεια στα 1260, προκαλώντας έναν εσχατολογικό πυρετό και μια επαναστατική διέγρηψη, που απαιτούσε η ήδηκη αυτοπρότατη και στρεφόταν ενάντια στη θεομοποιημένη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Η τελευταία, όπως ήταν φυσικό, καταδίκασε τις απόψεις αυτές, και συνεργάστηκε με την πολιτική εξουσία προκειμένου να τις καταπνίξει.

Θαβωρίτες Ριζοπάτες οπαδοί του Ιωάννη Χούς, που πήραν το όνομα τους από το όρος Θαβώρ, πάνω στο οποίο ο Χριστός είχε μίλησε για τη Δευτέρα Παρουσία (Κατά Μάρκον ΙΙ'). Τους Θαβωρίτες ένωντε η πεποίθηση ότι ο φευδαλισμός και η δουλοπαροικία ήταν, ειδικά, γερμανικοί θεσμοί και γι' αυτό

και φωτιά θα κατέστρεψε όλες τις πόλεις και τα κώρια μεταξύ πρώτης και δεκάτης τετάρτης Φεβρουαρίου 1420. Οι κιλιαστικές ιδέες των θορηκών και γερμανικών περιοχών δεν θα τερματισθούν με την ήττα του στρατού των Θαβωριτών (1434), αλλά θα συνεχιστούν με τους αδελφούς Γιάνκο και Λίβιν του Βίρσμπερκ γι' αυτούς, ο νέος Μεσσίας θα ζεκινούσε σε σφάζοντας τον Αντίχριστο (τον Πάπα) και όλους τους κληρικούς ακόλουθους του.

Τον 16ο αιώνα κάνει την εμφάνισή του το κίνημα του Αναβαπτισμού, το οποίο εξέφραζε έναν έντονο επαναστατικό κιλιασμό και συνδέθηκε με μια σειρά κοινωνικών εξεγέρσεων. Κορυφαία προσωπικότητα ήταν ο Τόμας Μύντσερ (Thomas Müntzer, 1490-1525), ο οποίος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στους «πολέμους των χωρικών». Η πίστη του ότι πλησιάζουν οι Τελευταίες Ημέρες, τον απομάκρυνε από τον Λούθηρο και τον οδηγούσε να κηρύξει μαζί με τους «εκλεκτούς» του πόλεμο ενάντια σε όλους τους ιερείς, τους μοναχούς και τους γνημόνες. Οι «εκλεκτοί» ήταν οι φτωχοί, οι χωρικοί, που έδειπναν τις πολιτικές αλλαγές να απειλούν τον τρόπο ζωής τους και θεωρούσαν τον Μύντσερ ως το «σπαθί των Γεδεών».

Ανάμεσα στο 1529 και 1530, ένας άλλος Αναβαπτιστής, ο Μέλχιωρ Χόφμαν (Melchior Hoffman), θα κηρύξει στη Βόρεια Γερμανία και στην Ολλανδία την έναρξη της Κρίσης, ενώ ο μαθητής του Γιαν Μάτθης (Jan Matthys) θα ανακηρύξει την πόλη Μύντσερ «νέα Ιερουσαλήμ» και θα κινητεί σειρά επανάσταση για να φέρει τη Βασιλεία του

η επαναστατικότητα τους εκδηλωνόνταν και ως αντι-γερμανική στάση.

Καθαροί-Βαλδιοί Η αίρεση των Καθαρών ή Αλβιγίων διέδωσε τις διαρχικές ιδέες της στα μέσα του 12ου αιώνα στη Βόρεια Ιταλία και στη Νότια Γαλλία. Η κίνηση των Βαλδιών ή Βαλδιώνων αντέδρασε στην εκκομικευση και τη διαφράγματος κάλρου, κυρίως στη Βόρεια Ιταλία.

Μαστηγούμενοι Κίνημα που εφόριζε την αυτοματίγηση ως τεχνική μετάνοιας.

Μεσσιανισμός Η πεποίθηση ότι η τελική λύτρωση μιας θρησκευτικής κοινότητας θα έλθει όταν εμφανιστεί μέσα στην ιστορία ο Μεσσίας, ο εκλεκτός του Θεού. Αυτός θα καταστρέψει τους εχθρούς και θα εξαλείψει ότι διδήποτε το αρνητικό μέσα στον κόσμο. Στο εξήν, οι δίκαιοι θα ζήσουν μια ζωή ειρήνης, αρμονίας και μακαριότητας πάνω στη γη. Πολύ συχνά, ο μεσσιανισμός λαμβάνει και πολιτική έκφραση, είτε αυτή έχει θρησκευτικό προσανατολισμό (φρονταμενταλισμός) είτε όχι (μαρξισμός).

Μύντσερ Πόλη της Γερμανίας και επισκοπή έδρα από το 8ος. Υπήρξε θέατρο οικληρών αγώνων, από το 1533 μέχρι το 1535, μεταξύ αναβαπτιστικών και επισκοπικών δυνάμεων. Αποτέλεσε τη βάση του αναβαπτι-

στικού κινήματος, ενώ εκεί η τρομοκρατία των επαναστατών ξεπέρασε κάθε όριο (διωγμοί, εκτελέσεις, ακρωτηριασμοί). Τελικά, το Μύντσερ καταλήφθηκε από τον στρατό του καθολικού εποκόπου, ύστερα από πολιορκία, και το κίνημα βάφτηκε στο αίμα.

Πόλεμοι χωρικών (1524-1526) Οι πόλεμοι αυτοί ήταν ο κορύφωση ενός κύματος αγροτικών εξεγέρσεων, που αντιδρούσαν αφενός στην οικονομική εξαθλίωση και αφετέρου σταν απολυταρχισμό των γερμανών πριγκίπων.

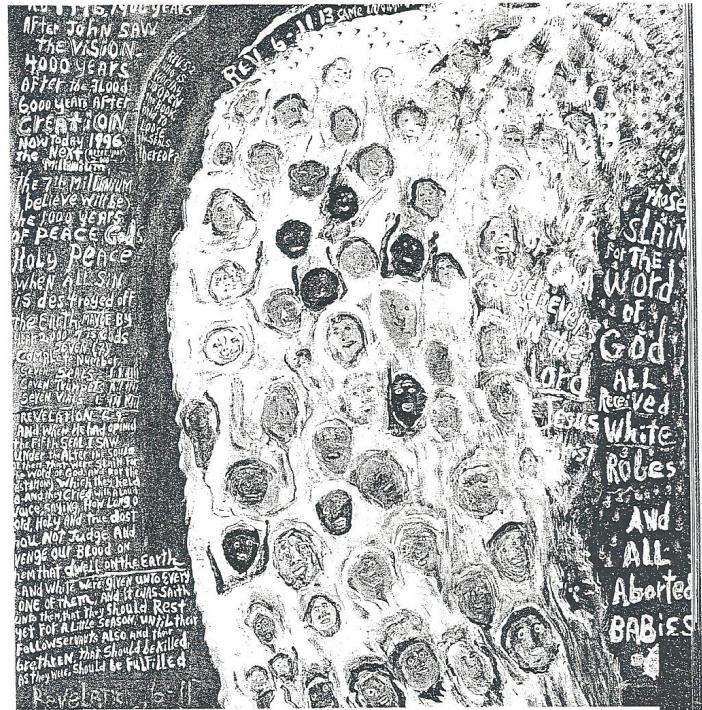
Χιλιαδοί Θρησκευτική αντίληψη που υποστηρίζει ότι το τέλος της ιστορίας είναι κοντά, σύντομα πρόκειται να καταστραφούν τα πάντα και θα ομηρεύεται ο ερχομός του Μεσσία, που θα κρίνει τους ανθρώπους. Οι άδικοι θα καταδικαστούν σε αιώνια κόλαση, ενώ οι δίκαιοι θα βασιλέψουν για χίλια χρόνια πάνω στη γη. Την εξάπλωση του κιλιαδιού στην πρώτη χριστιανική εκκλησία ευνόησαν οι διαγομι, ωστόσο γρήγορα η αντίληψη αυτή οδήγησε σε ακρότητες και καταδικάστηκε ως αιρέση από την Εκκλησία. Κιλιαστικές αντιλήψεις επιβιώνουν, ως ένα βαθμό, σε διέτες τις θρησκείες και έρχονται οριμητικά στην επιφάνεια, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης.

Θεού. Ο συνεχιστής του, Ιωάννης του Λαύδεν (Layden), θα εισηγηθεί την κατάργηση του χρήματος και θα επιτρέψει την πολυγαμία, θεωρώντας τα σημεία της Τρίτης Εποχής, της εποχής της εκδίκησης και του θριάμβου των αγίων. Ωστόσο, η βίαιη καταστολή του μυντεριανού πειράματος στα 1535, ύστερα από συνεργασία Εκκλησίας και πολιτείας, σήμανε και το τέλος του επαναστατικού Αναβαντισμού.

Η αγγλική επανάσταση (1642-1648) υπήρξε η τελευταία ευκαιρία για μια παρόμοια σύζευξη χιλιασμού και κοινωνικής επανάστασης. Ο ίδιος ο αρχηγός της, Όλιβερ Κρόμγουελ, διαπνέοταν από χιλιαστικές ελπίδες, και χιλιάδες στρατιώτες ζούσαν και μάχονταν με την κυθημερινή προσδοκία ότι, μέσα από τη βία του εμφυλίου πολέμου, το Βασίλειο των Αγίων θα εγκαθιδρύσταν στο έδαφος της Αγγλίας. Στα 1649-1650, ο Τζέραρντ Γουινστάνλεϋ (Gerard Winstanley) ιδρυσε την περίφρημη αποικία των Σκαφτιάδων (Diggers), πεπεμένος ότι ο παλιός κόμος αφανίζοταν.

Τα μέλη της κοινότητας αυτής ήταν οι μόνοι που δικαιούνταν να απολαύσουν την πρωτογονικού χαρακτήρα χιλιετή Βασιλεία που οραματίζοταν ο ιδρυτής της. Συνοψίζοντας, παραπορύμε ότι ο επαναστατικός χιλιασμός εδραιώθηκε μέσα σε συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες, οι οποίες συντρούσαν την περιθωριοποίηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού κατά τον ύστερο Μεσαίωνα. Τα κινήματα που πυροδότησε στράφηκαν ενάντια στην Εκκλησία και στη Μοναρχία. Στον αγώνα τους αυτού, χρησιμοποίησαν έντονες αποκαλυπτικές εικόνες, δανεισμένες από την ιουδαιοχριστιανική παράδοση και θέλουσαν να τις εφαρμόσουν βίαια μέσω της ιστορικής πραγματικότητας. Τελικά, το αίμα των αντιπάλων τους ανακατεύτηκε με το δικό τους, μέσα σε μια εφιαλτική απόσταση γενικής συντέλειας.

Αργότερα, όταν το μεταφυσικό οικοδόμημα της θρησκευτικής πίστης γκρεμίστηκε από την καταγίδα του Διαιρωτισμού, κανείς πιο δεν περίμενε την επέμβαση του Θεού για να ζήσει στο επίγειο Βασίλειο της Σωτηρίας. Ωστόσο, η χιλιαστική προσδοκία των Αναβαντιστών επέζησε, έτσι ως και με άλλη, περισσότερο κοσμική, μορφή. Τώρα, η Βασιλεία μπορούσε –και έπρεπε– να οικοδομηθεί από τον ίδιο τον άνθρωπο. Η Αποκάλυψη του Θεού έγινε, πλέον, Αποκάλυψη του ανθρώπου: έτσι ο Μαρξ θα μετατρέψει τα έσκατα σε πρότυ, οικοδομώντας τον ιστορικό ήλιομό του με τα υλικά του θρησκευτικού χιλιασμού. Το 1918, ο νεαρός Λούκατς επικαλείται την οινοποιική κληρονομιά των «Αναβαντιστών», για να υποστηρίξει μια διάφραγμα επανάσταση στο «υπαρκτό ως υπαρκτό»¹ και ο Ραιούλ Βανεί-

Το τέλος είναι κοντά γι' αυτούς που η κρίση είναι αυτοσκοπός.

γκέμ, θεωρητικός του Παρισινού Μάη του 1968, δηλώνει: «Ο Θεός, των Αναβαντιστών του Μύντερ και των επαναστατών χωρικών του 1525 είναι πόδι, με μορφή αρχαϊκή, η ακατανίκητη ορφή των μαζών για την κοινωνία του ολικού ανθρώπου».² Πράγματι, από αυτήν την πλευρά κοινηγένειν, η συντέλεια είναι μια κάποια λύτρη, έχει μέσα της μια νότα ελπίδας. Μάπως, όμως, η επόμενη μέρα της συντέλειας δεν συνεπάγεται απλώς την τιμωρία μιας αδικης κοινωνικής πραγματικότητας; Μάπως το τέλος του υπάρχοντος κόσμου της πτώσης σημάνει τον ερχομό ενός νέου ακόμη πιο εφιαλτικού; ■

Υποδειγματικά

¹ Lowy Michael, Μαρξισμός και επαναστατικός Ρομαντισμός, Ουτοπία, Αθήνα 1985, σ. 45.

² Βανείγκειρ Ραούλ, Η επανάσταση της καθημερινής ζωής, Ακμων, Αθήνα 1977, σ. 146.

Πλευρά

1. Νόρμαν Κον, Αγάντες για την έλευση της χιλιετούς βασιλείας του Θεού. Επαναστάτες χιλιαστές και μυστικιστές αναρχικοί του Μεσαίωνα, Νησίδες 1998 (1957).

2. Γ. Βλάχος, Η Συνείδηση ενάντια στον Νόμο. Επαναστατικές σάκτες και ουτοπιστικές αιρέσεις στον ίδιο και 170 αιώνα, Έρασμος.

3. Α. Θεοδώρου, Η περι χιλιασμού δοξασία εν τη αρχαίᾳ Ελλησίᾳ, εν Αθήναις 1962.

4. Χανς Φράγιερ, Τεχνοκρατία και Ουτοπία, Νεφέλη, Αθήνα 1998.